

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АНТРОПОГЕННИХ ТА ПРИРОДНИХ ЛАНДШАФТІВ
ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)****Кисельова Г. В.,**ст. викл. каф. Містобудування,
kiselisa@ukr.net, ORCID: 0000-0002-0398-6413**Кисельов В. М.,**ст. викл. каф. Архітектури будівель та споруд,
maketlab@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3900-5744*Архітектурно-художній інститут,
Одеська державна академія будівництва та архітектури*

Анотація. У статті розглядаються проблеми антропогенного впливу на природні та природно-антропогенні комплекси на прикладі ландшафтів Одеської області. В статті підкреслюється необхідність органічного поєднання досягнень науково-технічного прогресу з перевагами сучасної системи господарювання, як найважливішої умови підвищення сталого розвитку територій. Велике місце у вирішенні цієї проблеми займають раціональне використання природних ресурсів та охорона природного середовища. Ландшафт, і насамперед територія взагалі, найважливіший ресурс життєдіяльності людей. Земля, територія – матеріальний базис розселення, а відповідно і містобудування.

Ключові слова: природний ландшафт, антропогенний ландшафт, сталий розвиток територій.

Вступ. Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що, значення будови землі для містобудування неможливо переоцінити. Містобудування як сфера людської діяльності формує територію з метою організації життєдіяльності суспільства. При цьому компоненти та елементи ландшафту пристосовуються для господарської діяльності та проживання населення. Ландшафт представляє для містобудування, по-перше, місце – просторовий ресурс, основу для розміщення технічних елементів довкілля: промислових та сільськогосподарських споруд, інфраструктури міст. Геологічне середовище служить основою всіх споруд. Вона може бути більш менш стійкою до техногенних навантажень. По-друге, ландшафт служить «фабрикою» природних ресурсів життя – кисню повітря, води та ґрунтів, без яких життя неможливе. Від середовищної здатності ландшафту, від того, наскільки добре ландшафт справляється з регенерацією повітря, вод, рекреаційних ресурсів, залежить здоров'я людства. По-третє, територіальний малюнок ландшафту є основою містобудівної композиції. Від характеру, густоти та глибини розчленованості рельєфу, від малюнка та потужності водних об'єктів, від наявності акваторій залежить характер та унікальність просторової структури систем розселення, міст та міських районів, сільських населених місць.

Вибір території дослідження зумовлювався малою вивченістю природних та антропогенних ландшафтів Одеської області, процесів їх формування, розвитку, а також спільністю факторів антропогенного впливу на природне середовище. Одеська область – приморський і прикордонний регіон України, розташований на крайньому південно-заході країни, з територією 33,4 тис. кв. км. і з населенням 2,6 млн. чоловік. У пониззі великих річок (Дунай, Дністер) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані високо цінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що

формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне і міжнародне, глобальне значення.

Вивчення результатів антропогенного впливу на природні та природно-антропогенні комплекси дозволить визначити надалі допустимі рівні антропогенного впливу, що мають характер оборотності їх результатів, на різні типи внутрішньоландшафтних комплексів території. Врахування особливостей та оцінка рівнів антропогенних трансформацій природної структури внутрішньоландшафтних комплексів території та процесів їх постантропогенного розвитку дозволить організовувати комплекси раціонального природокористування та охорони ландшафтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та інформаційною базою даного дослідження стали різноманітні літературні джерела, наукові праці та публікації визначних учених, таких як: М. Бевз, Ю. Білоконь, Ю. Бондар, В. Вадімов, І. Вернадський, В. Владіміров, М. Вотінов, І. Габрель, В. Глазирин, В. Глазичев, М. Дьомін, І. Древаль, В. Єжов, Л. Ковальський, В. Мироненко, А. Нефьодов, В. Ніколаєнко, М. Омеляненко, І. Родичкин, П. Ричков, А. Рудницький, Т. Панченко, В. Тимохін, Г. Фільваров, І. Фомін, Б. Черкес.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз взаємозв'язку антропогенних та природних ландшафтів на прикладі території Одеської області, як методологію використання в містобудуванні в інтересах сталого розвитку територій. Методологія даного дослідження базується на аналізі та узагальненні літературних джерел, наукових публікацій, інтернет-ресурсів, проектних матеріалів, нормативних документів та стандартів; результатів науково-дослідних робіт, опублікованих у відкритому друку.

Основний матеріал і результати. Територія міст та міських агломерацій є антропогенно-природним комплексом, у межах якого природні, антропогенні, демографічні, етнічні, економічні і соціокультурні чинники знаходяться в тісній взаємодії, утворюючи однорідну за умовами розвитку, єдину, нерозривну систему.

Під впливом антропогенних чинників безповоротно зникла значна кількість видів рослин і тварин, що підірвало генофонд планети і певною мірою порушило молекулярно-біохімічну єдність біосфери. Разом з тим «еволюція, що спонукається хімізацією і локальним підвищенням радіоактивного фону, загрожує створити форми, з якими важко буде впоратися навіть сучасним технологіям» (С. С. Шварц).

Основою взаємодії поселень та їх систем з ландшафтами завжди виступає народногосподарська функція містобудівних утворень – виробнича та сільбищна. Вона вирішально впливає на вилучення тих чи інших компонентів природи, на цілеспрямоване її перетворення. Природно-заповідний фонд Одеської області налічує природні комплекси й об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну й іншу цінність і виділені з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу, забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. Найбільш цінні та важливі для підтримання екологічного балансу в регіоні природні території включені в природно-заповідний фонд області, який станом на 2015 рік має в своєму складі 123 території та об'єкти, що займають 150842,927 га території області або 4,57 %. В структурі природно-заповідного фонду знаходяться: 1 біосферний заповідник, 2 національних природних парки, 2 регіональних ландшафтних парки, 39 заказників, 49 пам'яток природи, 4 заповідних урочища і 24 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, а також ботанічний сад і зоопарк (рис.1).

Урбаністичні структури вищого порядку – міські агломерації, урбанізовані райони, групові форми розселення - в цілому посилили і поглибили взаємодії міста і природи, оскільки процес урбанізації, що розширюється, не тільки веде до активізації такої взаємодії, але й залучає в цей процес великі міжселені території, зони відпочинку, інженерно-технічні коридори, зони інтенсивного сільського господарства і т.ін. Розвиток групових форм розселення призводить до заміни локальних форм взаємодії урбанізованого і природного

середовища регіональними його формами, які відрізняє не відтіснення, а тотальне перетворення природи на великих просторах. [1].

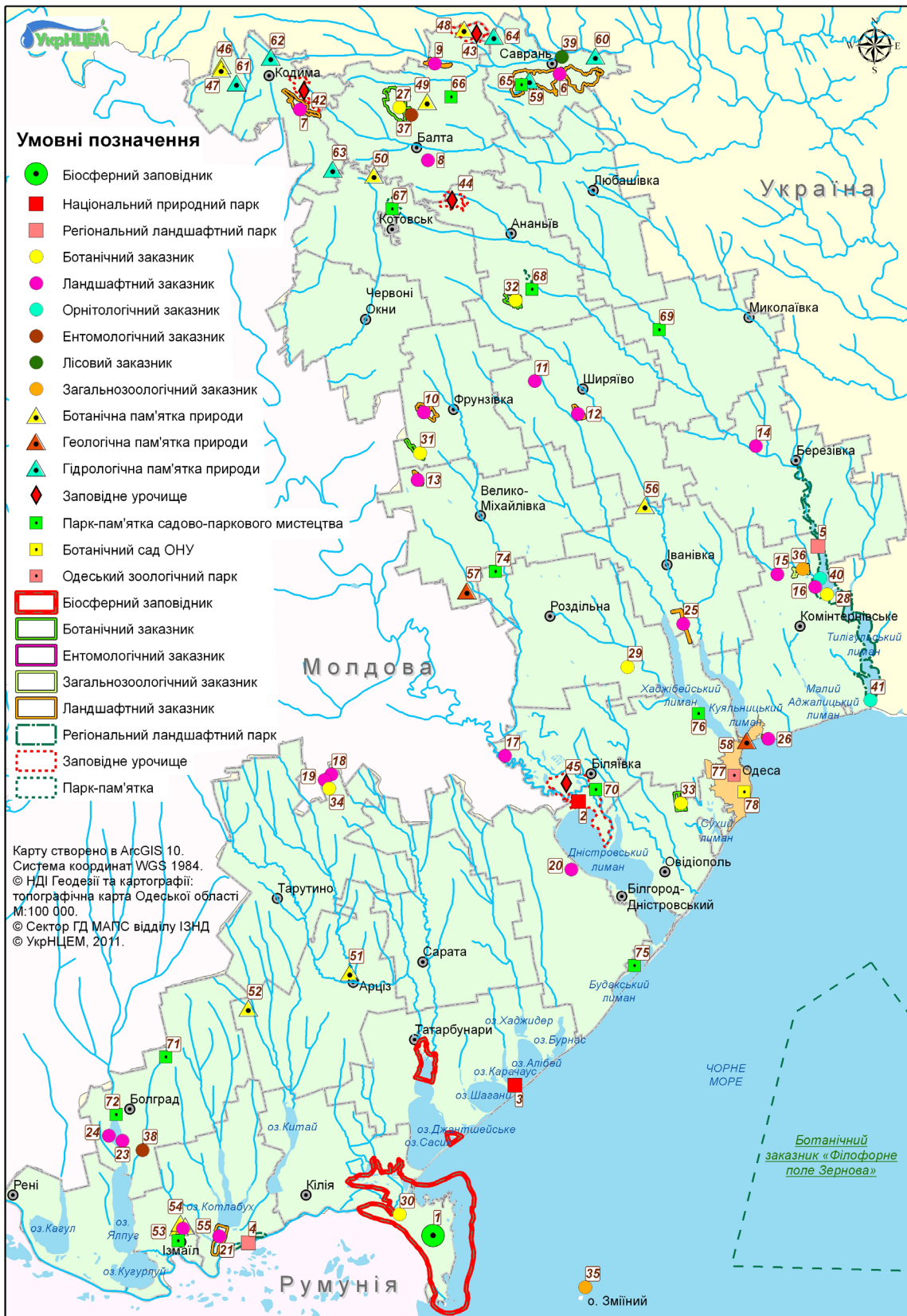

Рис.1. Об'єкти природно-заповідного фонду в межах Одеської області.

Взаємодія поселень Одеської області та природи на макро- і мезотериторіальному рівнях багато в чому залежить, як від властивостей ландшафтів, що входять у даний великий регіон, так і від структури розселення, відстаней між містами, щільності транспортної мережі і т.ін. Зони антропогенного впливу на природу міст та поселень зливаються один з одним, можна говорити про сильний вплив міста на природу, що веде до формування великих геотехнічних систем з інтенсивними прямими та зворотними зв'язками.

Якщо на найвищих територіальних рівнях взаємодія природного і міського ландшафтів відбувається на великих просторах і, як правило, природний ландшафт в цілому зберігає основні свої характери, виражено набагато сильніше. У рамках міських агломерацій і систем розселення взаємоприйняття міста і природи призводить до формування урбанізованих ландшафтів, що мають ознаки як природних, так і міських ландшафтів. Урбанізований ландшафт великої агломерації чи системи розселення формується під впливом складних економічних, соціальних та планувальних умов. Він являє собою сукупність різних культурних геосистем (від міської та субміської до сільської та лісової), що відрізняються дуже сильною розмитістю зовнішніх відмітних ознак і досить різким переходом одного виду в інший [2].

Особливо сильна взаємодія між антропогенними елементами поселень, що розвивається, і природними ландшафтами спостерігається в зоні його безпосереднього оточення. Тому смугу міського оточення, в якій відчуваються наслідки вторгнення до природного ландшафту, можна назвати «зоною антропогенного впливу». Процеси перетворення ландшафтів у зонах впливу поселень тривають десятиліттями. Їм супроводжує повільне, поступове врегулювання суперечливих змін, що виникають у природних ландшафтах. Серед антропогенних ландшафтів додатково можна диференціювати: агросистеми, селітебні системи, транспортні системи, техногенні системи, кар'єрно-відвальні, садово-городні, вирубок, природно-рекреаційні, лінійно-комунікаційні, лугово-пасовищні, адміністративні масиви, масиви звалищ.

Слід зазначити, більшість класифікацій антропогенних ландшафтів надмірно дрібні, унаслідок чого практичне їх використання ускладнюється. Дослідження антропогенних ландшафтів має починатися з вивчення первозданих ландшафтів, оскільки «будь-який змінений, перетворений і навіть штучний ландшафт виникає не інакше, як на основі і в межах природного ландшафту, що є вихідним» [3].

На основі всього вище зазначеного можна запропонувати сукупність критеріїв класифікації природно-антропогенних та антропогенних ландшафтів, у тому числі стосовно ландшафтно-структури території Одеської області, показано на малюнку 2.

Рис.2. Критерії класифікації природно-антропогенних та антропогенних ландшафтів території Одеської області.

Висновки. Містобудування має узгоджувати масштаби, характер, зміст діяльності з організації території з можливостями ландшафтів зазнавати цих перетворень без втрати стійкості, використовувати раціонально ландшафтні процеси та компоненти для покращення навколишнього середовища та відновлювати порушені ландшафти, деградовані території. У

результаті історичного перетворення природних ландшафтів виникають антропогенні ландшафти. Категорії ландшафтів Одеської області досить різноманітні. Множинність цілей використання територій області потребує диференціації її аналізу. Тому компоненти природного середовища повинні ранжуватись за значимістю кожного виду використання території. При цьому повинні оцінюватись лише ті властивості, які відповідають цільовому призначенню оцінки. Так, наприклад, при аналізі природних умов будівництва велике значення мають інженерно-геологічні та геоморфологічні властивості території. У структурі культурних ландшафтів відображені сліди людської діяльності, свідчення історії. Багато історичних ландшафтів гармонійні, служать зразками творчого поєднання природних та антропогенних елементів у своїй пейзажній композиції. Ці історичні території також заслуговують на пильну увагу з боку «ландшафтного містобудування». Їх необхідно використовувати та охороняти як національну і навіть всесвітню спадщину. Від режимів та форм містобудівної організації ландшафту, від реалізації розумних містобудівних програм залежить не лише забезпечення умов господарської діяльності, покращення умов життя населення, а й збереження та відновлення природного та культурного потенціалу ландшафту всього регіону.

Література

- [1] Дьомін М.М. Управление развитием градостроительных систем. Київ: Будівельник, 1991. 183с.
- [2] Родичкин І.Д. Ландшафтная архитектура. Київ: Будівельник, 1990. 336с.
- [3] Габрель М. Просторова організація містобудівних систем: моногр.; [Нац. акад. наук України; Ін-т регіональних досліджень НАН України]. Київ: Вид. дім А.С.С, 2004. 400 с
- [4] Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології: Підручник. Київ: Либідь, 1993. 224с.
- [5] Гуцуляк В. М. Ландшафтознавство: теорія і практика. Чернівці: Книги – XXI, 2008. 168с.
- [6] Пилипенко Г.П. Ландшафтне обґрунтування природокористування Причорноморської низовини (на прикладі богарних земель та гирл великих рік Одеської і Миколаївської областей). Автореф. дис... канд.геогр.наук. Одеса, ОЦНТіЕІ, 1993.19 с.
- [7] Фільваров Г.Й., Плешкановська А. М. Проблеми сталого розвитку населених пунктів України. Наук.-техн. Зб. Містобудування та територіальне планування. Київ: КНУБА. 2001. Вип. № 9. С. 105–119.
- [8] Фесенко А.В. Изучение и ГИС-моделирование сейсмогеологических и инженерно-геологических условий территорий для целей геологического анализа и оценки изменчивости степени локальной и региональной сейсмической опасности (на примере территории северо-западного Причерноморья и г.Одессы). Одесса.: "ВМВ", 2008. 192 с.
- [9] Щурова В.А. Морфологічні чинники формування та розвитку ландшафтної системи міст. Наук.-техн. Зб. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Київ : КНУБА. 2014. Вип. № 36. С. 352–356.
- [10] Одеська агломерація. Інтерактивний картографічний сервіс. [Електронний ресурс]. URI: <http://www.sea.gov.ua> (дата звернення 26.12.2011).

References

- [1] Domin M.M. Upravlenye razvytyem hradostroytelnykh system. Kyiv: Budivelnik, 1991. 183p.
- [2] Rodychkyn I.D. Landshaftnaia arkhytektura. Kyiv: Budivelnik, 1990. 336p.
- [3] Habrel M. Prostorova orhanizatsiia mistobudivnykh system: monohr.; [Nats. akad. nauk Ukrainy; In-t rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy]. Kyiv: Vyd. dim A.S.S, 2004. 400p.
- [4] Hrodzynskiy M.D. Osnovy landshaftnoi ekolohii: Pidruchnyk. Kyiv: Lybid, 1993. 224p.

[5] Hutsuliak V. M. Landshaftoznavstvo: teoriia i praktyka. Chernivtsi: Knyhy – XXI, 2008. 168p.

[6] Pylypenko H.P. Landshaftne obgruntuvannia pryrodokorystuvannia Prychornomorskoï nyzovyny (na prykladi boharnykh zemel ta hyrl velykykh rik Odeskoi i Mykolaiivskoi oblasti). Avtoref. dys... kand.heohr.nauk. Odesa, OTsNTiEI, 1993.19 p.

[7] Filvarov, G.; Pleshkanovska, A. Problems of sustainable development of settlements of Ukraine Nauk.-tekhn. Zb. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. Kyiv: KNUBA. 2001. Vyp. № 9. P. 105–119.

[8] Fesenko A.V. Yzuchenye y HYS-modelyrovanye seismoheolohycheskykh y ynzhenerno-heolohycheskykh uslovyi terrytoryi dlia tselei heolohycheskoho analiza y otsenky yzmenchivosty stepeny lokalnoi y rehyonalnoi seismycheskoi opasnosti (na prymere terrytoryy severo-zapadnoho Prychornomoria y h.Odessы). Odessa.: «VMV», 2008. 192 p.

[9] Shchurova V.A. Morfolohichni chynnyky formuvannia ta rozvytku landshaftnoi systemy mist. Nauk.-tekhn. Zb. Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia. Kyiv : KNUBA. 2014. Vyp. № 36. P. 352–356.

[10] Odeska ahlomeratsiia. Interaktyvnyi kartohrafichnyi servis. [Elektronnyi resurs]. URI: <http://www.sea.gov.ua> (data zvernennia 26.12.2011).

RELATIONSHIP OF ANTHROPOGENIC AND NATURAL LANDSCAPES OF TERRITORIES (ON THE EXAMPLE OF ODESSA REGION)**Kyselova G. V.,**Senior Lecturer, Department of Urban Planning,
kiselisa@ukr.net, ORCID: 0000-0002-0398-6413**Kyselov V. M.,**Senior Lecturer, Department of Architecture of Buildings and Structures,
maketlab@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3900-5744*Institute of Architecture and Art,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture*

Annotation. The article examines the problems of anthropogenic influence on natural and natural-anthropogenic complexes on the example of landscapes of the Odesa region. Urban planning as a sphere of human activity forms the territory with the aim of organizing the life activities of society. At the same time, the components and elements of the landscape are adapted for economic activity and population living. For urban planning, the landscape represents a place - a spatial resource, a basis for placing technical elements of the environment: industrial and agricultural buildings, city infrastructure. The geological environment serves as the basis of all structures. The article emphasizes the need to study the interaction between the settlements of the Odesa region and nature at the macro- and meso-territorial levels, which largely depends on the properties of the landscapes included in this large region, as well as on the structure of settlement, distances between cities, the density of the transport network, etc. others. The categories of landscapes of the Odesa region are quite diverse. The multiplicity of purposes for the use of the territories of the region requires differentiation of its analysis. Therefore, the components of the natural environment should be ranked according to the importance of each type of use of the territory. At the same time, only those properties that correspond to the intended purpose of the assessment should be assessed.

The natural properties of landscapes and their individual components largely determine the conditions of human habitation, the main directions of economic activity, the structure of land use, the response of the natural environment to man-made loads, as well as the spectrum of related geo-ecological problems. Information about the landscape structure of the territory, the natural laws of its formation, the nature of anthropogenic changes in landscapes are important in scientific research developments and in practical activities - when substantiating directions of nature use, construction projects, in nature protection and other fields.

Keywords: natural landscape, anthropogenic landscape, sustainable development of territories.